

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 64, Ocak 2018, s. 412-426

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date

14.11.2017

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

20.01.2018

Arř. Gör. Necip Fazıl ŐENARSLAN

İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili
necipfazil09@hotmail.com

**MAHMUD B. MUHAMMED B. EL-HASAN EL-EZHERÎ ES-SARAYÎ
ED-DERBENDÎ'NİN BUGYETÜ'L-MERÂM GÂYETÜ'L-GARÂM ŐERHÎ:
KAVS-NÂME**

Öz

Günümüze ulaşmış kavsnâmeler incelendiğinde okçuluk tarihinin Hz. Âdem ile başlatıldığını görmekteyiz. Bu cihetiyle okçuluk, insanoğlunun hayatıyla başlamış ve insanoğlunun var olduğu hemen her yerde tarih boyunca gelişerek kendini göstermiştir. Özellikle harp vasıtası olarak, geçmişte var olmuş pek çok devletin savaşlarda üstünlük sağlamasına vesile olmuştur. Böylesine önemli bir aletin tarih boyunca kendine has bir ilim oluşturması da şüphesiz kaçınılmazdır. Özellikle Osmanlı sahasında yazılan okçuluk kitaplarının Kavsnâme olarak isimlendirildiği görülmektedir. Bu kitapların içerikleri ekser birbirine benzemektedir. Çalıştığımız “Kavsnâme” isimli eser, meşhur Memlûk silahşoru Tayboga el-Eşrefî'nin Arapça olarak telif ettiği “Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm” isimli eserinin Mahmud b. Muhammed b. El-Hasan tarafından yapılan tercüme ve Şerhidir. Okçuluk, savaş sanatları ve Őenliklerde yapılan gösterilerin ayrıntılı bir Şekilde anlatılması bakımından diğer kavsnâmelerden ayrılmaktadır. Tek müstensih nüshası Topkapı Sarayında bulunan mezkûr eser, okçuluk tarihi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Kavsnâme, Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm, Tayboga el-Eşrefî el-Beklemiş el-Yunanî, Okçuluk

THE BUGYETÜ'L-MERÂM GÂYETÜ'L-GARÂM INTERPRETATION OF MAHMUD B. MUHAMMED B. EL-HASAN EL-EZHERÎ ES-SARAYÎ ED-DERBENDÎ: KAVS-NÂME

Abstract

When investigating the kavsnames (historical archery documents), it is seen that the history of archery was started with prophet Adam. For this reason, archery has begun with the life of mankind and has revealed itself throughout history through almost everywhere that mankind has existed. Especially as a warfare, it conducted toward gaining superiority of the past states in wars. It is undoubtedly inevitable that such an important instrument has created a unique knowledge throughout history. It is seen that the archery books written especially in the Ottoman period are called Kavsnâme. Generally, the contents of these books are similar to each other. The work we investigate named as "Kavsname" is the translation and the commentary of Mahmud b. Muhammed b. El-Hasan from the book, "Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm", which was originally written in Arabic by Tayboga el-Eşrefî, famous Mamluk musketeer. It is distinguished from other kavsnames in terms of detailed description of the performances in festivals, archery, and martial arts. The aforesaid work having a single scribal copy in the Topkapı Palace is of great importance in terms of archery history.

Keywords: Kavsnâme, Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm, Tayboga el-Eşrefî el-Beklemiş el-Yunanî, Archery

Giriş

Ok ve yay, barutun icadına kadar Türk tarihinde harp aletleri arasında büyük önem taşımaktadır. Özellikle batılı tarihçilerin nazarında eski Türk kavimleri, okçu kavim olarak anılmaktadır. Ön-Türk kavimleri arasında sayılan İskitler, ok ve yayın sağladığı üstünlük ile M.Ö. 8. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıla kadar geniş topraklarda hakimiyet kurmuşlardır (Durmuş, 2008, s. 17). İskitler, çağdaş medeniyetlerce okçulukta mahir bir kavim olarak bilinmekteydi. Herodot'un İskitlerden "atlı okçular" şeklinde bahsetmesi buna örnek olarak gösterilebilir (Göksu, 2008, s. 117). İskitler okçulukta o kadar mahirdiler ki M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Atina'ya getirilmiş ve şehrin güvenliğini sağlama görevi onlara verilmişti (Demir, 2001, s. 905).

Okçuluk, Türk yaşamının hemen her alanında etkili olmuştur. İlk Türk alfabesi olarak kabul edilen Göktürk alfabesinde "ko, ok" şeklinde telaffuz edilen "ok" harfinin bulunması, okun Türk yaşamına ne derecede sirayet ettiğinin kanıtı olarak gösterilebilir. Ok ve yay, Türklerde gökyüzünün çadır olduğu bir dünya devleti kurma düşüncesinin bir sembolü olarak ilk defa Oğuz Kağan destanında karşımıza çıkmaktadır (Ögel, 2016, s. 66). Bunun yanında Türk siyâsî tarihinde de Tuğrul Bey'in mektuplarında ok ve yay motiflerine yer verilmesiyle de kendini hukuki bir terim olarak göstermektedir (Göksu, 2010, s. 998). Dede Korkut'ta geçen gerdek yerinin ok atılarak tayin edilmesi de ok ve yayın kültürümüze ne kadar işlediği hususunda güzel bir misaldir.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte ok ve yay, kutsal bir nitelik kazanmıştır. Özellikle 14. yüzyıldan sonra yazılan kavsnâmelerin baş kısımlarında genellikle Enfâl suresinin 17. ve 60. ayetlerinin

verilmesi ve çeşitli ravilere dayandırılan hadislerin zikredilmesi, ok ve yayın kutsal olarak görüldüğünü kanıtlamaktadır. Bunun yanında Hz. Âdem'in dünyaya indikten sonra ekinlerine dadanan kargadan şikayet etmesi üzerine Hz. Âdem'e Hz. Cebrail vesilesiyle Allah tarafından ok ve yayın gönderilmesi, 14. yüzyıldan sonra yazılmış hemen tüm kavsnâmelerde geçmektedir. Çalıştığımız eserde de geçen bu rivayete göre bunların ne olduğunu soran Hz. Âdem'e Hz. Cebrail, yay için "Bu Allah'ın kuvvetidir", ok içinse "Bu Allah'ın şiddetidir" demiş ve bunların nasıl kullanılacağını Hz. Âdem'e öğretmiştir.

Türklerin ok ve yay ile münasebetleri özellikle Arap kaynaklarına da konu olmuştur. Arap âlimlerinden el-Cahiz'in Türkler ile ilgili naklettiği şu sözleri de dikkate değerdir: "*Türk, vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yere konmuş hayvandan hedeflere, avının üstüne pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızlı sürdüğü hâlde, öne arkaya, sağa sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. Haricî yayına bir ok koymadan Türk on tane ok atar.*" (s. 67)

Osmanlı sahasında okçuluk ile alakalı pek çok eser yazıldığı gibi, özellikle Mısır bölgesinde iki asırdan fazla hüküm sürmüş olan Memlûklerde de okçuluk ilmini içeren bazı önemli eserler kaleme alınmıştır. Genel olarak "furûsiyye" ismiyle anılan bu eserlerin bir kısmı, Arapçadan Türkçeye tercüme edilerek tertip edilmiş, bir kısmı da Arap dilinde yazılmış eserlerdir. Türk diline tercüme edilmiş eserlere misal olarak Minyetü'l-Guzât verilebilir. Yine Arapça eserlerden derlenerek tertip edilen Kitâb fi-İlmi'n-Nüşşâb isimli eser de Memlûk sahasında yazılmış önemli okçuluk risaleleri arasındadır. Tayboga'nın Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm isimli eseri ise Arap dilinde yazılmış eserlerdendir.

Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm

Meşhur Memlûk silahşoru Tayboga el-Eşrefî el-Beklemişi el-Yunanî (ö. 1394) tarafından Arap dilinde kaleme alınan bu eser, Türk okçuluk literatüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Mezkûr eser, müstakil olarak okçuluk ile alakalı yazılmış ilk eser olarak bilinmektedir. Eseri diğer kavsnâmelerden ayıran bir diğer önemli husus da kaside nazım şekliyle yazılmış olmasıdır. 246 beyitten oluşan kasidenin çeşitli kitaplıklarda pek çok nüshası bulunmaktadır (Yücel, 2015, s. 36). Eserin müellifi aynı zamanda meşhur bir okçudur. Eserde asıl ismi Taybogay bin Abdullah olarak geçen müellifin ok ilmini hangi üstadlardan öğrendiği silsile şeklinde verilmiş, silsilenin en başına ise tüm okçuların sultanı Sa'd bin Ebi Vakkas eklenmiştir. Müellif, eserini yazarken kendisinden daha önceki pek çok ok üstadının eserlerini araştırarak bulmuş ve bu eserlerden faydalanmıştır. Aynı zamanda kendi döneminde yaşayan ok üstatlarına da danıştığını ve onlarla mütalaa ettiğini eserinde zikretmiştir. Tayboga mezkûr eserini; ok atmak, ata binmek, sipahiliğin aslı ve bölümleri üzerine bina etmiş ve eserinin okçuluğa yeni başlayan acemilere fayda sağlamasını amaçlamıştır.

Kavsnâme

Üzerinde çalıştığımız kavsnâme isimli eser, Tayboga el-Eşrefî'nin Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm isimli manzum eserinin tercüme ve şerhidir. Bilinen tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde, Revan 1932 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Eserin müellifi Mahmud bin Muhammed bin el-Hasan el-Ezherî es-Serâyî ed-Derbendî'dir. Mahmud bin Muhammed, Altınordu sahasında yetişmiş bir alim olmalıdır. Cevat İzgi'nin "*Canı Bek Han Devrinde Altınordu Hanlığında Bilim Hayatı*" isimli makalesinde; muhtemelen Anadolu sahasına gelerek 2. Murad adına binicilik ve okçuluk ile ilgili eserleri tercüme ettiği bilgisi verilmiştir. Ve yine mezkûr makale-

de, çalıştığımız Kavşnâme isimli eserin dışında, İbn Ahî Hizâm el-Huttalî'nin Kitâbu'l-Furûsiyye ve'l-Baytara'sını da Türkçeye çevirdiği notu düşülmüştür. (s. 156).

Ulaşabildiğimiz tek nüsha, müellif nüshası olmayıp, eserin son sayfasında belirtildiği üzere, Bilal Ağa tarafından H. 980 (M. 1573) senesinin Ramazan ayında yazılmış istinsah nüshasıdır. Yine eserin son sayfasında Sultan Murad'ın ismi zikredilmiştir. Burada geçen Sultan Murad, 2. Selim'in oğlu 3. Murad olmalıdır. Fakat kaynaklara bakıldığında 3. Murad'ın 8 Ramazan 982 tarihinde tahta çıktığı görülmektedir. Bu bilgiden hareketle eserde belirtilen 980 senesi hatalı olmalıdır. Müstensihin tarihi yazarken iki harfini yazmayı unuttuğu düşünülebilir. Eser, 123 varaktan müteşekkil olup, her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Nesih hatla yazılmıştır. Ayet ve hadisler, rivayet edilmeden önce dikkati çekmek için "rivâyet" kelimeleri, bir kişiden alıntı yapmadan önce "didiler kim, didi kim, buyurdılar kim" gibi ifadeler ya kırmızı mürekkep ile yazılmış, ya da üzerleri kırmızı bir çizgiyle çizilmiştir.

Eser, geleneksel tarzda yazılan kavşnâmelerde olduğu gibi besmele ile başlamaktadır. Besmeleden sonra hamt ve senada bulunulmuştur. Yine geleneksel tarzda tertip edilen kavşnâmelerde olduğu gibi ok atmanın fazileti ve eciri; ayet, hadis ve bazı rivayetlerden alıntılar yapılarak anlatılmıştır. Bu kısımdan sonra da Tayboga'nın eseri yazış sebebi ve yazarken kullandığı kaynaklardan bahsedilmektedir. Tayboga'nın, harp silahlarının hepsini incelediği ve bu silahların en iyisinin ok ve yay olduğu zikredilmiştir. Bu bilgileri verdikten sonra eseri şerh eden Mahmud bin Muhammed bin el-Hasan, eseri tercüme ve şerh etmesinin sebeplerini Arap diline vakıf olmayanların kolay anlayabilmesi, okçuluğa ceht edenlere yardımcı olmak ve okuyanların hayır dualarını almak şeklinde sıralar. Bu bilgiler sırasıyla verildikten sonra kaside, orijinal dili olan Arapça ile verilmiştir. Orijinal metin verildikten sonra kasidenin şerhine başlanılmıştır. Öncelikle anlaşılması güç olan beyitler alıntılanmış, sonrasında bu beyitlerin şerhi yapılmıştır. Eserde konular, baplara ayrılarak sıralandırılmıştır. Her bap, ilgili konu ismiyle verilmiştir.

Kavşnâme, dil bakımından Eski Anadolu Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini ihtiva etmektedir. Çalışmamızda mezkûr eserin ses ve şekil özelliklerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmemiş, yalnızca dikkat çeken ve istisna olabilecek bazı hususlar belirtilmiştir. Eser üzerinde tarafımızca ayrıca metin-inceleme-dizin çalışması yapılmaktadır.

Toplamda yirmi dört bapdan oluşan Kavşnâme, bapların içerdiği konuların kolay anlaşılması için tarafımızca başlıklandırılmıştır.

1. Yay'ın Türleri ve İmalatı

Bu bapta yay türleri ve yayların nasıl imal edilmesi gerektiği anlatılmıştır. Bu kısma; "bu bâb beyânındadır anuñ kim şasîdede müşkil olmuş ola ve şerhe muhtâc olmuş ola" ifadesi ile başlanmış ve şerh edilecek beyitler orijinal dili ile verildikten sonra tercüme edilmiş ve çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Arapça "remy" kelimesinin lügat anlamı ve çokluk çekimlerinin anlamları "rimâyâ remyüñ cem'idür ve remy atmağdur ve aşıl lügatde remyüñ ma'nası şaşd itmekdür andan şoñra anı isti'mâl itdiler atmağ ma'nasına" ifadesiyle verilmiştir. Yine bu bapta atıcı olan kişide olması gereken beş nesneden bahsedilmiştir. Bu beş nesnenin hepsi birbirine bağlıdır ve biri bile eksik olmamalıdır. Bu beş nesne; yay, kiriş, ok, zihgir ve atıcı'dır. Atıcı, hedef aldığı nesneyi vurmali, vuracağı nesneye olabildiğince kuvvetli atmalı ve atarken kendini kalkan veya benzer silahlarla koruyabilmelidir. Okun diğer silahlardan üstün olması, düşman erişmeden onu vurabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bilgiler verildikten sonra yine ilgili beyitlerle birlikte yay çeşitleri anlatılmıştır. (*Kavşnâme Vr. 17b*)

Yaylar el ve ayak yayı olmak üzere ikiye ayrılır. El yayları da kendi içinde çok çeşitli türlerdedir. Arapların eski zamanlarda kullandıkları yayın neb ağacı denilen bir ağaçtan yapıldığı yine bu bapda zikredilmiştir. Şevhat ağacı da yay yapımında kullanılan ağaçlardandır. Vasitiyye denilen bir tür yayın daha tanımı yapılmıştır ki bu yay; boynuz, ağaç, sinir ve yeylemeden mürekkeptir. Vasitiyye denilmesinden hacet de Hicaz yayı ve Fars yayının ortasında bir yay olduğu içindir. Yine bu bapda; “ammâ Türkün ve Farsuñ ve ‘Irâk (14) ehlinün mezhebi oldur kim bir nice kim yayuñ başları (15) uzun ola ve bağıri kısa ola ve kabzadın yaña yoğunrak ola (1) ve yay igen yaşşı olmaya okı süregen olur ve ol (2) yay kim ince ola ve bağıri arkası üzerine yatmış bigi görine (3) ve kabzası kışarak ola ol dañi okı süregen olur” ifadesi ile Türk yaylarından da bahsedilmektedir. (*Kavşnâme Vr. 18b*) Müellife göre Türk yayı; başları uzunca, bağıri kısa, kabza yani yayın tutulduğu yer hafifçe kalın olmalıdır. Yayın en efdali insana benzetilmiştir. Nasıl ki insan; kemik, et, damar ve kandan mürekkepse yay da ağaç, boynuz, sinir ve yeylemeden oluşur. Bu bapda ayrıca yay yapımına dair incelikler de belirtilmiştir. Yay dört fasılda yapılır. Önce ağaç yontulur, ardından yontulan ağaçlar birbirine münasip hâle getirilir, el ile tutulacak yer hazırlanır ve boynuz yaya göre işlenir. Tüm bu işlemler ekser sonbaharda yapılmalıdır. Zira ağaç ve boynuzun karar bulduğu vakit güz vaktidir. Ağaç ve boynuzun birbirine yapıştırılacağı vakit ise kış vakti olmalıdır. Sinirin eklenmesi ilkbaharda, yayı kirışlemek de yaz vaktinde olmalıdır. Yaylar; kavsu'l-likâ, kavsu'l-münâza'a, kavsu's-sebak, kavsu'l-hedef ve kavsu'l-mülhi olmak üzere beş çeşittir. Bu yayların özellikleri ayrıntılı olarak izah edilmiştir. Bu bapda ayrıca yay uzunlukları, yay parçalarının Arap ve Fars lügatlerindeki karşılıkları, ayak ve el yaylarının farklılıkları ve hangi amaçlarla kullanılabilecekleri de verilmiştir. Müellife göre el yayı ayak yayından daha efdaldır. Fakat her iki çeşit yay da kullanım amaçlarına göre farklıdır. El yayı, atlı kimsede daha kullanışlıdır. Aynı zamanda savaşlarda ve seferlerde el yayı ayak yayına göre daha muteberdir. Ayak yayı ise muhasaralarda ve gemilerde, atıcının kendini daha kolay koruyabileceğinden dolayı, el yayına göre daha kullanışlıdır.

2. Kabza Tutmak

Bu bapda okçunun kabzayı nasıl tutması gerektiğinden bahsedilmiştir. Metne göre kabza el dolusunca tutulmalıdır. “kabza el tulusınca ola ne ziyâde ola ne eksük ola” (*Kavşnâme Vr. 22a*) Yani elin tüm parmakları kabzayı sıkıca sarmalıdır. Kabza tutulurken elin ayası tam ortaya denk gelmelidir. Parmaklar kabzayı sardıktan sonra parmak uçları şayet baş parmağın altındaki boğuma erişirse bu doğru bir tutuş sayılmaz. Parmak uçları ve baş parmağın altındaki boğum arası, serçe parmağının yarısı ya da biraz eksiki kadar açık olmalıdır. Şayet aralık kalmazsa kabza döner ve ok atılmak istenen yere erişmez. Yine kabzaya kevn denilen bir tür deri yapıştırılırsa soğukta eli sıcak tutar ve sıcakta elin terlemesine engel olur. Yayın mukavemeti hakkında üstadların ayrıntı vermediği fakat bu mukavemetin yayı çekenin gücünden biraz az olması gerektiği belirtilmiştir. “atıcılar yayuñ katılığından ve yumşaklığından bahş itmemişlerdür (10) ve katılığı yayuñ atıcı kuvvetinden eksük gerek dimişler” (*Kavşnâme Vr. 22b*) Bunu belirlemek için de ilginç bir yöntemden bahsedilmektedir. Yayı seçmek istediği kabzayı alır. Oku bir duvara karşı çeker. Duvarda omuz hizasında bir yeri hedef alır. Yayı göğsüne degecek kadar çeker ve yavaş yavaş salar. Diğer azaları titremez, ıstırap çekmeden yavaş yavaş hedefe oku salabilirse o yay yayıcıya münasiptir.

3. Kirişin Özellikleri

Eserde kiriş özelliklerinden de ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Kiriş; temiz, dayanıklı ve hafif bir ibrişimden olmalıdır. Kullanılacak ibrişim pişmiş ve yumuşak olmalıdır. Ham ibrişim de kiriş olarak kullanılabilir. İbrişim dışında deri, bağırsak ya da kendir de kullanılabilir. Bu kısımda kullanım alanlarına göre hangi tür kirişlerin kullanılabileceği de belirtilmiştir. Hıtâyî denilen kiriş, ibrişimden imal edilir ve bal mumu ile düzülür. Bu tür kiriş, uzağa atmada ve savaşlarda daha kullanışlıdır. Çünkü hıtâyî kiriş, diğer kirişlere göre çabuk kesilmez. Fakat menzil okçuluğunda muteber değildir. Parsî denilen bir tür kiriş daha vardır ki bu kiriş, menzil okçuluğunda hıtâyîye göre daha efdaldır.

4. Okların Mahiyeti

Okların en makbulü düz, boğumsuz bir ağaç dalından imal edilenlerdir. Sert ağaçtan yapılmalıdır. Yük denilen, okun iyi gitmesi için arkasına iliştirilen tüy kaba olmamalıdır. “okların eyüsi oldur kim eyü degirmi (6) düz yonulmuş ola ağacı boğumsuz ola ve çatlağan ve yarlığan olmaya (7) ve boğun çukırı anda olmaya ve egri olmaya ve yeyni ve kıtı ağacdan (8) ola ve eyü döne hâşşa kim orta barmağın ırnağı üzerinde döndüresin” (*Kavsnâme Vr. 26a*) Okun ucunda bulunup demren denilen metal aksama yakın kısmı, arka kısmına nispeten kalın olmalıdır. En arkadaki yük kısmına varıncaya dek yavaş yavaş incelmelidir. Bir cins ok daha vardır ki okun tam ortası daha kalındır. Diğer uçlara doğru incelerek gider. Okun kirişe takıldığı çentik anlamına gelen gez şayet uzun ve derinse ok kirişte iyi durur. Bu gez kısa olursa ok daha hızlı gider. Okun uzunluğu kısmı, demren kısmından sonra anlatılmıştır. Konu bütünlüğünün sağlanması açısından bu başlıkta almayı uygun gördük. Okun uzunluğu atıcısına göre olur. Ok doğru çekildiğinde kabza son miktarına kadar çekilebiliyorsa ok doğru uzunluktadır. Ok çekildiğinde demren sol elin baş parmağının ilk boğumuna erişmeli ya da sağ elin şahadet parmağının ortasındaki boğum, sağ kulağın yumuşak kısmına gelmeli ya da sağ dirsek omuza denk olmalıdır. Gören kişiye okçunun duruşu hoş gelmelidir.

5. Demrenin Mahiyeti

Demren, okun ucuna takılan ve hedefe ilk vurup eser bırakan metal kısımdır. Eserde demrenin ok uzunluğunun yedide biri uzunluğunda olması gerektiği belirtilmiştir. (*Kavsnâme Vr. 26b*) Demren çok ağır olursa ok inerken bölünür, hafif olursa da okun hedefi vurması zor olur. Yalnız demren ağır olur ok yakından atılırsa hedefi daha kuvvetli vurur. Bu kısımda demren cinslerinden de bahsedilmiştir. Bir demren cinsi vardır ki adeta tabip neşteri gibi sivridir. Hatta eserde Tayboğa'nın bu demreni tecrübe ettiği ve kalkanı dahi debildiği nakledilmiştir. Bu cins demren, harp demrenidir. Nişan demreni yumru, talimhane demreni ise yuvarlak olmalıdır. Demrenin oka giren kısmında ok demrenin alt ucundan daha kısa açılmalıdır. Demren bu yarılan kısımdan sokulmalı ve okun yarılmayan kısmına doğru itirilerek kuvvetlendirilmelidir. Demrenin en iyisi çelikten yapılanıdır. Demren daima yağlanmalı ve bilenmelidir. Kesinlikle pastan sakılmamalıdır.

6. Zihgin Mahiyeti

Zihgir, yayın kirişine takılarak kirişin kolay çekilebilmesi ve parmak dibini yaralamaması için sağ el baş parmağına takılan bir çeşit yüzüktür. Metinde küştibân ya da engüştüvân ismiyle anılmaktadır. (*Kavsnâme Vr. 33a*) Çok çeşidi vardır. Kimisi kemikten, kimisi boynuzdan yapılır. Bu materyaller çokça kullanıldığında kırıldığı için bakır, gümüş ya da altından yapıldığı da

olur. Türkmenler bu yüzüğü sıkça kullanırlar ve yüzük gibi daima parmakta takılı tutarlar. Engüştüvân dar ya da geniş olmamalı, parmağa tam oturmalıdır. Engüştüvânın köşesi uzun olursa tırnağı kırar.

7. Meşhur Okçular

Bu kısımda eserin yazıldığı tarihe dek gelmiş geçmiş meşhur okçulardan bahsedilmektedir. Atıcılık ilminin en meşhuru Behrâm Gûr'dur. Behrâm Gûr'dan sonra Hâşim Bâverdî, Tâhir-i Belhî, İshâk Er-Raffâ isimleri zikredilmiştir. Bu kişiler okçuluk tarihinin en meşhur üstadlarıdır ve her birinin kendine has ok atma şekilleri yani mezhepleri bulunmaktadır.

8. Ok Atma Usulleri

Esere göre ok atmanın usulü altıdır. Bu usuller; kabz, tevfik, akd, medd, ıyân, itlâk'dır. Bunlar usullerine göre yapılırsa okçulukta üstatlık mertebesine erişilir. Kabz, kabzayı doğru tutmaktır. Akd, parmağı kiriş üzerine doğru bir şekilde bağlamaktır. Tevfik; oku gezlemek, medd ise oku çekmektir. İtlâk oka küşad vermedir. İyân ise hedefi net bir biçimde görmedir.

8.1. Kabza Tutmanın Usulleri

Bu bap, "bâb-ı sıfatu'l-kabzı 'ale'l-kavs" başlığını taşır. Kabza tutma usulleri anlatılmaktadır. Kabzayı doğru tutmak, usullerin ilkidir. Kabzanın arkası, eye yanındaki boğumun, yani dipteki boğumun ortasında olmalıdır. Bu şekilde koyulduktan sonra serçe parmandan başlayarak sonraki parmak ve orta parmak kabzayı tam saracak şekilde kapatılmalıdır. Bu üç parmakla kabza sıkıca sarıldıktan sonra şehadet parmağı diğer parmaklar gibi koyulur fakat diğerleri gibi sıkılmaz. Şayet şehadet parmağı sıkıca koyulursa diğer parmakların mukavemeti azalır. Şehadet parmağının ucu, kabzanın arkasının kenarında olmalıdır. Nihayetinde baş parmak da şehadet parmağının üzerine hafif bir şekilde yerleştirilir. Bu iki parmak arası okun çıkacağı yoldur. Bu tutuş şekli en muteber olanıdır ve doksan dokuz kabzası denilmektedir. Bu usul doğru yapılmazsa kabza döner ve ok kabzadan çıkamaz. Kabza bu usule göre muhkem tutulursa ok yaydan iyi çıkar. Kabza tam ortadan tutulmalıdır. Bu bapda ayrıca uzun, orta, kısa parmaklıya göre kabza tutma şekilleri ve başka kabza tutma şekilleri de ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

8.2. Tefikin Usulleri

Bu bap, "bâb-ı sıfatu't-tevfik" başlığıyla başlar. Tevfik, ok gezlemek manasına gelmektedir. Ok sağ ele alınır. Okun gezi dirsekten tarafa getirilir. Kabzayı tutan elin şehadet parmağı ve baş parmağı ile ok tutulur ve sağ el ile ok gezlenir. Türklerin bu usulle attığı eserde belirtilmektedir. Okun seri bir şekilde gezlenip atılmasını sağlamaktadır. Bu usulden başka usuller de eserde ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Okun çabuk gezlenebilmesi için çok fazla idman yapılmalıdır. Öyle ki uygulanan usul, kişiye tabiat olmalıdır.

8.3. Akdin Usulleri

Akd, parmağın kiriş üzerindeki tavrıdır. Akd edilirken serçe parmağı, serçe parmağının yanındaki parmak ve orta parmak sıkıca ve tırnaklar görülmeyecek şekilde yumulmalıdır. Bunlar belirtilen şekilde yumulduktan sonra baş parmağın ucu, orta parmağın orta boğumu üzerine getirilir ve şehadet parmağı baş parmağın üzerine dolaştırılır. Bu usule tüm üstatların itibar ettiği belirtilmektedir. Sağ elin baş parmağının tırnağının, özellikle savaşlarda yararlı olacağı için, uzun tutulmasında yarar vardır. En muteberinin bahsettiğimiz akd şekli olduğu eserde belirtilmekle birlikte başka akd usulleri de anlatılmıştır.

8.4. Meddin Usulleri

“bâb-ı meddi'l-kaşvî” başlığıyla başlamaktadır. Medd, yay çekmek demektir. Sol elin serçe parmağı, bu parmağın yanındaki parmak ve orta parmak muhkem tutulmalıdır. Sağ elin aynı parmakları da muhkem tutulmalıdır. Bu altı parmağa “makbazîn” denilmektedir. Sağ ve sol dirsekler de aynı şekilde muhkem tutulmalıdır. Sonrasında iki dirsek sırt küreğiyle denk gelecek şekilde kaldırılır. İki dirsek de eşit hizada olmalıdır. Sonra sağ el kulağın yumuşak kısmına kadar çekilir. Bu kısımda uzun, orta ve kısa boyluların nasıl medd yapacağı da ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

8.5. İyân Usulleri

Bu bap “bâbu'n-nazar” ismiyle başlıklandırılmıştır. İyân, hedefi gözetmek demektir. Hedef uzakta olduğunda ve hedef ile atıcı arasında başka bir nesne daha olduğunda gözlerin alacağı şekil anlatılmaktadır. Böyle bir durumda gözler şaşu gibi yapılı. Sol gözün karası sol kulağın- dan yana, sağ gözünün karası da sol gözden yana getirilir ve bu şekilde hedef gözetilir. Bu usul zor olmasına rağmen oldukça muteberdir. İyi idman yapılması gerekir. Bu usulün Fars padişah- larının usulü olduğu eserde geçmektedir. Bu usul zor gelirse bir göz yumulur ve tek gözle nişan gözetilir. Bu bapta en muteber bakış şeklinin anlattığımız usul olduğu belirtilmekle beraber başka şekiller de ayrıntılı bir biçimde izah edilmiştir.

8.6. İtlâk Usulleri

Bu bap “bâb-ı sıfatu'l-ıtlâk” ismiyle başlıklandırılmıştır. İtlâk; küşad, yani oku salıvermek de- mektir. İki çeşidi vardır. Muhtelis denilen usule göre ok çok hızlı salınır. Diğer çeşit ise daha sakın ve sabit şekilde oku salmaktır. Eğer okun hedefe şiddetli bir biçimde vurması istenirse, yay demrene yarım tutam (5.5 cm.) kalana kadar çekilir ve bir kelime söylenecek kadar durulur. Sonra ok hızlıca çekilir ki atıcıya bakan kişi bunu göremez. Sonra hiç beklemeden ok salınır. Bu usul hedeften uzakta bulunan atıcıya göre iyi olmasına rağmen, nişan vurmak için münasip de- ğildir. İkinci çeşit olan sakın usulüne göre ise ok nişana doğru gider. Sakın usulü, okçuluğa ilk başlayanlar için oldukça münasiptir. Bu usule göre ok tamamen çekilir. Tam çekildikten sonra birden üçe kadar sayılır. Üç denildiğinde ok salınır. Bu bapta ayrıca bazı üstadların itlâk eder- ken ettikleri dualar da zikredilmiştir.

9. Hatr Babı

Bu bap, “bâbu'l-hatr” ismiyle başlıklandırılmıştır. Hatr, sol el ile ok atıldıktan sonra elin salive- rilmesi demektir. Bazı üstaplara göre bu, atıcılığın esaslarından. Hatr, okun yaydan çıktığı anda yapılmalıdır. Ok çıktığı anda el salınır ve yayın aşağıdaki başı koltuk altına yavaşça doku- nur. Elin bu kaideye muhalif şekilde salınması sonucu yay ya başa çarpar ya da yayın başı yere vurur.

10. İtâr Babı

İtâr, yayın kırışlenmesidir. İtârın pek çok çeşidi vardır. Harbî kırışlemek en meşhurdur ve halk arasında da en muteber olanıdır. Savaşlarda da hızlı uygulanması bakımından üstünlük sağla- maktadır. Sol elle kabza tutulur. Sağ el bileğinin boğumu yayın arkasında ve kırışin düğümlen- diği yerin ardında olmalıdır. Sonra kabzanın bağrına diz konulmalı ve kabza uçları birbirine yaklaştırılmalıdır. Bir usule göre de yayın kırış kulağı ayağın orta parmağıyla ya da yanındaki parmakla tutulur. Serçe parmak da yanındaki parmağın üzerinde olmalıdır. Böylece kabza uçları birbirine yaklaştırılır. Yayların başlarına kuvvet uygulandığında elden kayıp dönebileceği için

dikkat edilmesi gerekir. Yay gece yatarken bir örtüye sarılarak öyle korunmalıdır. Ayrıca kış günleri ve yağmurlu günlerde yay kurarken eller ısıtılmalıdır. Bu kısımda at üstünde, su içinde yay kurmak gibi pek çok usul ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

11. Uzağa Ok Atmak

Bu kısım, “bâb-ı remüyye’s-sabakü’l-‘ale’l-bu’d” ismiyle başlıklandırılmıştır. Uzağa ok atmak ve ok yarıştırmının usullerinden bahsedilir. En uzak yere ok atmak, belirli bir sürede çok ok atabilmek, hedefi çok vurmak gibi ok yarıştırmının çeşitleri bulunmaktadır. Bu çeşitlerin arasında en çok uygulanan, en uzağa ok atanın kim olduğunun belirlendiği yarışlardır. Atıcılar da bu yarışlardaki rekorlarına göre övünürler. Uzağa ok atabilmek için kullanılan yayın başlarının uzun, bağrının kısa olması gerekir. Okun da olabildiğince hafif olması gereklidir. En muteber ağırlık, altı dirhem (yaklaşık 19 gram)’dir. (*Kavşnâme Vr. 54b*) Bu ok üstad olmayanlarca atılamaz çünkü maharetsiz atıcının elinde ok kırılır. Oku uzağa atmak isteyen kişi rüzgarı ve güneşi iyi gözetmelidir. Eğer güneş yönüne ok atılırsa ya da karşıdan rüzgar eserse ok geri döner. Eğer güneş karşısında olur rüzgar da karşısından eserse, atıcı şayet seçme şansı varsa o gün atmamalıdır. Eğer atmak zorundaysa rüzgarı arkasına alarak atmalıdır. Okun uzağa atılabileceği en güzel vakit, rüzgarın esmediği ve güneşe karşı atılmadığı zamandır. Ok atılırken sağ ayakla yere kuvvetlice basılır ve sol ayağa güç verilmez. Fakat bu görüşe Tayboga’nın karşı olduğu eserde belirtilmektedir. (*Kavşnâme Vr. 55a*) Ona göre böyle yapılırsa sol ayak gevşek olur ve ok da istenildiği gibi atılamaz. Bu hatanın olmaması için sol ayak yüksekçe yere koyulur ve yere kuvvetle basılır. Sonra yay çekilir. Uzağa ok atmak için çokça idman gereklidir. Önce yüksek bir yere hedef koyulur ve hedefin yüksekliği usturlap ile ölçülür. Usturlap ile hedef yüksekliğinin nasıl ölçüleceği eserde ayrıntılı bir biçimde izah edilmiştir. (*Kavşnâme Vr. 55a*) Atıcı bu hedef talimini sıkça yapmalıdır. Yay ne kadar iyi çekilirse ok o kadar iyi gider. Göğüs iyi gerilir, nefes iyi çekilir ve oka iyi küşad verilirse ok o kadar uzağa gider. Uzak atmanın esas vakti güz mevsimi ve ikindi vaktidir. Bu vakitlerde rüzgar az olur ve hava nem çeker. Yine bu kısımda uzağa atabilmenin hilelerinden de bahsedilmiştir. Ok, yüküne yakın yerden enine delinir. Bu deliğin belli olmaması gereklidir. Atarken delik açılır. Bir diğer hileye göre de ok gezinden delinir. Aynı ok ve yaydan atılacaksa şayet atıcı kendi atarken deliği açar, rakibine verdiğindeyse deliği bir nesneyle tıkar. Bu hilelere benzer çok çeşit hile, eserde ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Müellif, mezkûr hilelerin bilinmesi ama uygulanmaması gerektiğini de belirtmektedir.

12. Atıcı Ayıpları

Bu kısımda atıcıların yaptığı yanlışlıklardan bahsedilmektedir. Atıcılığın yanlışları beş tanedir. Bu yanlışlardan hangisi işlenirse atıcı hata etmiş olur ve rakibine yenilir. Bu yanlışlar; tark, ‘akr, ırtı’âş, şak, zurkat’tır. Tark, kiriş yanlışdır. ‘Akr, ok ve yaydan dolayı olan yanlışlardır. İrtı’âş, okçunun elinin titremesidir. Şak, kirişleme esnasında elin yarılmasıdır. Zurkat ise parmağın kan toplaması sonucu kararmasıdır. Bu yanlışlar, eserde ayrıntılarıyla izah edilmiştir.

13. Atıcı Mezhepleri

Bu kısım “bâb-ı mezâhibü’r-remât fi’l-‘ilmi’r-remât” ismiyle başlıklandırılmıştır. Atıcıların mensup oldukları mezhepler açıklanmaktadır. Atıcılık ilminin büyüklerinden sayılan İmam Taberî, İshak adındaki meşhur üstada, İshak da yine büyük üstaplardan olan Ebû Hâşim’e müntesiptir. Ebû Hâşim mezhebi ilk mezheplerdendir. Bu mezhep, uzun boylu, uzun parmaklı, bileği uzun, kulacı geniş ve uzun boyunlu kişiler için uygundur. Bu mezhebin dışında Tâhir-i Belhî mezhebi de vardır. Bu mezhebe en uygun kişiler; kısa boylu, kısa kulaçlı, kısa parmaklı, ayası

semiz ve kaba etli, çenesi büyük, göğsü geniş ve boynu kısa olanlardır. Bir diğer mezhep de İshâk-ı Reffâ mezhebidir. Bu mezhebe uygun olanlar da orta boylu kişilerdir. Behrâm-ı Yezdecür mezhebi de mezhepler arasında en meşhurdur. Behrâm, rivayetlere göre tüm mezhepleri tecrübe etmiş, hepsinde ustalaşmış ve kendine göre yeni bir usul geliştirmiştir. Eserde bu mezhebin diğer mezheplere göre daha muteber olduğu zikredilmiştir. Fakat bu mezhepte ehil olmak için çokça idman yapmak gerekmektedir. Bu kısımda mezheplerin hangi usullerle yay çekip ok attıkları da ayrıntılarıyla izah edilmiştir.

14. Atıcıların Vücut Biçimlerine Göre Atma Usulleri

Bu kısım “bâbü'l-i'timâdi 'ale'l-'alâmeti” ismiyle başlıklandırılmıştır. Atıcıların vücut biçimlerine göre hangi usulle atmaları gerektiği anlatılmaktadır. İnsanların endamları çeşit çeşittir. Bu çeşitliliğe göre farklı mezhepler, usuller geliştirilmiştir. Bu kısımda vücut ölçülerine göre atıcıların hangi tarzı benimsemeleri gerektiği ve atma usulleri ayrıntılı bir biçimde izah edilmiştir. (*Kavşnâme Vr. 66a*)

15. Atıcının Nişana Karşı Durma Usulleri

Bu kısım “bâb-ı sıfatu'l-kıyâmi el-cülûsi tecâhü'l-'arz” ismiyle başlıklandırılmıştır. Atıcının nişana karşı nasıl durması gerektiği izah edilmektedir. Atıcıların bazıları nişana oturarak atar. Bazıları da nişana ayakta durarak atarlar. Ayakta durarak atmak, savaşa ve uzağa atmaya daha uygundur. Ayrıca ayakta durarak atmak acemiler için de uygundur. Nişanın tam karşısında değil az bir mesafeyle çaprazında durulur. Nişan atıcının sol göz hizasında kalır. Sol ayağının dizi ve ayak parmakları dik konumda tutulur. Sağ ayak nişana doğru enince koyulur. İki ayak arası bilek kemiği uzunluğu kadar açık olmalıdır. Sol ayağın ökçesi sağ ayağın iç yanına doğru tutulur. Sağ ayak muhkemce basılmalı, sağ ayağa nispetle sol ayak ile yere hafifçe basılmalıdır. Bu usule benzer birkaç usul daha eserde geçmektedir. Her usulde de ayak araları belirli oranlarda açık olmalıdır. Eserde, iki ayağını bir yere koyanlara ahmak benzetmesi yapılmıştır. Yine bu kısımda kalkanla beraber nasıl ok atılacağı da izah edilmiştir. (*Kavşnâme Vr. 69a*)

16. At Üstünde Ok Atmanın Usulleri

Bu kısım “bâbü'r-remyi 'alâ remyi'l-feres” ismiyle başlıklandırılmıştır. At üstündeyken nasıl ok atılacağı izah edilmiştir. Bu usulü Türkmen ve Tatar beylerinin daha iyi bildiği belirtilmiştir. At üstünde ok atmanın iki usulü vardır. Biri kıygacı denilen usuldür ki yerde bulunan hedefe atılır. Bir diğer usul ise kabağa atmadır. Kabak terimi Türk ve Tatarlarca konulmuş ve Arap diline de buradan geçmiştir. Kabak usulünün Türk usulü olduğu mütekerrir defa eserde geçmektedir. (*Kavşnâme Vr. 70a*) Türk beyleri ağaç dikip başına bir kabak geçirirler. Düşünlerde veya savaşın olmadığı ferah zamanlarda oyun amaçlı bu kabağa ok atarlar. Kabak oyununa başlanmadan önce atıcılar bir yerde toplanırlar. Sonra teker teker birbiri ardınca at koştururlar. Atıcılar, hızlarını iyi ayarlamalıdır. Arkadaki öndenkinden hızlı gitmemelidir. Hedefe koşan ve hedeften dönen arasında açıklık olmalıdır. Kabak oynanacak meydanın da düzü daha efdaldir. Şayet meydanın bir tarafı yüksekse atıcılar aşağıdan yukarıya doğru at koşturmalıdırlar. Rüzgarlı havada rüzgar arkaya alınmalıdır. At, kabağın asılı olduğu ağaca yakın koşturulmamalı ve kesinlikle ağaca dokunulmamalıdır. Ağaç ile atıcı arasında en az bir kulaç mesafe olmalıdır. Ağaca dokunmak ölüme sebebiyet verebilmektedir ki eserde bununla ilgili bir hikaye de geçmektedir. (*Kavşnâme Vr. 78a*) İkinci usul olan kıygacıda ise yere bir nişan koyulur. O nişana doğru at kopartılıp uygun vakitte ok atılır. Bu hedefe ok atmanın en güzel şekli atıcının arkasına dönerek atmasıdır. Nişana doğru at kopartmanın ve ok attıktan sonra geri dönmenin usulleri bulunmaktadır. İki

usul de hedefin konumu dışında aynıdır. Kabağa ok atmadan önce at koşturur. Ok gezlenir ve at kopartılır. Ok gezlenirken demren atın iki kulağı arasında olmalı ama ata değmemelidir. Hedefe yaklaşıncı da ok gönderilir. Kabak oynamak için at ilmini de iyi öğrenmek gerekir. Bu kısımda at ilmine dair bazı esaslar da ayrıca izah edilmiştir. Kıygaç atmanın on beş çeşidi olduğu ve bu çeşitlerin usulleri de eserde ayrıntılı bir biçimde izah edilmiştir. Yine bu kısımda at üstüneyken ve elde kılıç varken ok atmanın usulleri de anlatılmıştır.

17. At Üstünde Yay Kurmanın Usulleri

Sağ el ile kabza tutulur ve sol el ile yay kirişlenir. Bir çeşit daha vardır ki yayın bir başı ayak altına alınır. Sonra yay kurulur. Sağ ya da sol taraftan da uygulanabilir. Atıcı normalde hangi usulle yay kuruyorsa at üstüneyken de o usulle kurmalıdır.

18. Ok Öğreticilerinin Vasıfları

Bu kısım, “bâb-ı mâyuhıbbu ‘ale’l-mu’allim” ismiyle başlıklandırılmıştır. Her insanın bir ilim öğrenmesi gerektiği ve bu ilmi öğrenmek isteyen kişilere de öğretmesi gerektiği belirtilmiştir. Ok öğreticisi, fûrusiyetin yani atıcılığın inceliklerine vakıf olmalıdır. Her insan, azalarında kusur olmadıkça ok atabilir. Ok öğreticisi, öğrencisinin zayıf yönlerini bilmelidir. Bu zayıf yönlerine göre de öğrencinin çeşitli talimlerden geçmesini sağlamalıdır. Ok öğreticilerinin ayrıca dinî yönleri de vardır. Öğrenci, bir şeyhe bağlanmış gibi üstadına bağlı olmalıdır. Üstat da öğrencisinin özellikle namazlara dikkat etmesini sağlamalı, okçuluğun incelikleriyle birlikte dinî vecibeleri de öğrencisine öğretmelidir. Öğrenci, üstadına bağlanmadan önce üstat tarafından öğrencinin anne ve babasından icazet alınmalıdır. Öğrenci intisap etmeden önce müslümana ok atmayacağına, bu ilmi Yahudî, Hristiyan ve diğer gayrimüslim kimselere, mürtedlere, münafıklara öğretmeyeceğine dair yemin etmelidir. Ok atılacak yer, mescit gibi izzetli yerdir. Bu yüzden öğrenci, yanında üstadı olsun olmasın ok atacağı yere mescide girer gibi saygıyla girmelidir. Üstat fil gibi kuvvetli olmalı, aslan gibi sıçramalı, kaplan gibi heybetli olmalı, tilki gibi kurnaz olmalıdır. Kılıç, mızrak ve bıçağı kendine dost edimelidir. Yani üstat, diğer silahlarda da mahir olmalıdır. Bu kısımda ayrıca acemi atıcılara ok taliminin nasıl yapılacağı da ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

19. Atıcılığın Sırları

Buraya kadar bahsedilen tüm hususları layıkıyla ifa eden kimseye üstat denir. Kuvvetle tutulacak yerler kuvvetli, hafifçe tutulacak yerler de hafifçe tutulmalıdır. Okçulukta yapılan kusurların ilki sarsılacak azaların sakın tutulması, sakın tutulması gereken azaların da sarsılmasıdır. Mahir atıcı, her kişinin uzvuna hangi yayın layık olduğunu bilmelidir. Ok atarken kullanılan azalar otuz iki tanedir. Bunların on sekizi kuvvetli tutulmalıdır. Bu azalardan yedisi sağ koldadır. Bu azalar; serçe parmak, serçe parmağın yanındaki parmak, orta parmak, baş parmak, elin boğumu, dirsek ve pazudur. Ok atarken bu azalar muhkem tutulmalıdır. Sol kolda da muhkem tutulması gereken beş aza vardır. Bu azalar; serçe parmak, serçe parmağın yanındaki parmak, orta parmak, dirsek ve elin boğumudur. Bedende muhkem tutulması gereken altı uzuv vardır ki bunlar; sağ kürek kemiği, iki kürek kemiğinin ortası ve arkası, karındır. Müellif burada altı uzuv demesine rağmen yalnızca dört uzuv zikretmiştir. Diğer iki uzuv bizce malum değildir. On bir uzuv da atarken yumuşak olmalıdır. Bunlar; sağ elin şehadet parmağı, bileğin iç yüzündeki damarlar, sol elin şehadet parmağı, baş parmak, ve baş parmağın dip boğumu, sol kürek kemiği, sol yan, boyun ve iki dudaktır. Bu anılan uzuvlar denildiği gibi tutulmazsa atıcı hata etmiş olur. Hatta yaralanmalara da sebep olabilir.

20. Kuyuya ya da Hisara Ok Atmanın Usulleri

Şayet bir kuyuda düşman bulunuyorsa o kuyunun kenarına gelinir. Nişana atar gibi ok kolaylanır ve yay çekilir. Yayı çektikten sonra baş sağ elin bileği altında gizlenir. Bedenin sol tarafı aşağı indirilerek ok salınır. Hisarlara da bu usulle ok atılabilir.

21. Savaşta At Üstüdeyken Ok Atmak

Şayet düşman tam karşıda ve durur vaziyetteyse sol el düşmanın atının alnına hizalanır. Sonra ok salınır. Ok yukarı giderse düşmana, aşağı giderse ata dokunur. Düşman arkası dönük vaziyette ve duruyorsa yine sol el düşmanın buduna hizalanır ve öylece atılır. Eğer düşman önünde hareket hâlindeyse bir at boyu kadar düşmanın önüne doğru atılır.

22. Ayak Yayı

Ayak yayı Türklerde, Araplarda ve Acemlerde meşhur değildir. Ekseriyetle Mağrip halkı kullanır. Oturur vaziyetteyken sağ ayak uzatılır. Boyun uzatılır ve yüz hedefe çevrilir. Rimâyetü'l-mermî, sebak, kat', harb ve sayd olmak üzere beş usulü vardır. Bu usullere göre nasıl atılacağı eserde ayrıntılı bir biçimde izah edilmiştir. (*Kavsnâme Vr. 97b*)

23. Okçuların Aralarında Bahse Girmeleri

Bu kısım, okçuların kendi aralarında öç (bahis) alıp vermelerinden bahseder. Ok yarıştırmak şayet gazaya idman için olursa helaldir. Bu niyetten başka niyetlerle yapılan öçler helal değildir. Esere göre ok yarıştırmak dışında bahis içeren tüm oyunlar haramdır. Buna dama ve satranç da dahildir. Çünkü bu gibi oyunlarda amaç eğlenceli vakit geçirmektir. Fakat ok yarıştırmaktaki esas amaç düşmana karşı idmanlı olmaktır. Bu kısımda ayrıca hayvan yarıştırmının da çeşitlerinden bahsedilmiş, dört mezhebe göre haramlık ve helallikleri söylenmiştir. (*Kavsnâme Vr. 103a*)

24. Nişanın Ölçüleri

Hedef atıcıdan yüz kırk kulaç (yaklaşık 265 m.) uzakta olmalıdır. Yüz on kulaçdan da (yaklaşık 208 m.) yakında olmamalıdır. Bu uzaklığa puta denilen bir hedef konulur ve ona atılır. Putanın ölçüsü 6 kulaç ile (yaklaşık 11,5 m.) 9 kulaç (yaklaşık 17 m.) arasında olmalıdır. Putanın büyüklüğü eserde Peygamber'in bir hadisine dayandırılmaktadır.

Kavsnâme'nin Dil ve İmla Özellikleri

Dil Özellikleri

Ses Bilgisi Özellikleri

Kavsnâme'nin elimize geçen tek nüshası ne yazık ki müstensih nüshasıdır. Telif edildikten yaklaşık yüz yıl sonra istinsah edilmiştir. Eserde müstensih tarafından eklenmiş herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Bu bakımdan eserin orijinal dilinin değiştirilip değiştirilmediği hususunda net bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz şivesine dayalı ilk yazı dilidir. Bu bakımdan, Türk dili tarihi içinde kendine has bir yeri vardır (Gülsevin, 2011, s. 1). Kavsnâme'nin ses özelliklerine bakarak eserin Eski Anadolu Türkçesi ses özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Ayrıca müellifin Altınordu sahasından Osmanlı sahasına geldiği tahmin edilmektedir fakat eserde Altınordu sahasının dil özelliklerinden olabilecek herhangi bir delile rastlanılmamıştır. Eserde ses hususiyetleri bakımından dikkatimizi çeken özellikler şu şekildedir:

Eski Türkçeden beri i/e ya da e>i biçimindeki ikili gelişmeler yer aldığı ve ilk hecelerde aynı kelimenin hem i'li hem de e'li şekilleri görüldüğü için kapalı e konusu, Thomsen'den başlayarak birçok araştırmacıyı meşgul etmiştir. Ne var ki Türkçe'nin bütünü için her iki yöndeki değişime temel olan ortak ve asli bir kapalı e'nin varlığı konusu henüz kesin bir sonuca bağlanabilmiş değildir (Korkmaz, 1995, s. 484). Metnimizde ise Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla görülen bu değişimlere rastlanılmamıştır. İlk hece ünlüsü sistematik olarak "i" ile yazılmıştır.

didügi, yirdi, yirden, biş, vire, irişgen, idilcekdür gibi.

Türkçede asıl büyük ses değişimleri, Orta Türkçe döneminde görülmektedir. Eski Türkçede "edgü" şeklinde görülen kelime, 11. yüzyıldan itibaren "d/z/y" değişimi ile çoğu Türk şivelelerinde "eygü, edgü, ezgü" şekillerine dönüşmüştür (Öztürk, 2003, s. 1). Genel olarak "edgü>eygü>eyü>iyi" şeklinde bir değişime uğradığı düşünülen bu kelime, metnimizde sistematik olarak "eyü" şekliyle geçmektedir.

Eserde düzlük-yuvarlaklık uyumuna dikkat edilmemiştir.

sevgülürekdür, ilerü, gögerür gibi.

Patlayıcı "k" sesinin sızıcılaşması (*k>h*), Erken Azeri Türkçesinde daha sık görülen bir durumdur (Şahin, 2011, s. 47). Buna rağmen metnimizde az da olsa bu değişime rastlanılmıştır.

kaşımaya, koşusu gibi.

Şekil Bilgisi Özellikleri

Çalıştığımız metin, şekil özellikleri bakımından da birkaç istisna dışında Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır.

Bildirme eki olan +*dur* eki metnimizde daima yuvarlak ünlülü şekildedir.

kuvvetidür, kâfirlerdür, helâldür, sünnetdür, nesnedür, rivâyetdür, derecedür gibi.

Öğrenilen geçmiş zaman eki olan -*mış*, iki örnek dışında daima düz ünlülüdür.

taşınmış, olmuşdı, düzmiş, dimişler, kurulmuş, yapışmış, dönmüş gibi.

Yuvarlak ünlülü iki misal aşağıda verildiği gibidir.

oşumuşlar, olmuşdur

Görülen geçmiş zaman eki olan -*dl*, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerine uygun olarak 1. ve 2. tekil şahısta yuvarlak ünlülü, 3. tekil şahısta ise düz ünlülü kullanılmıştır.

işitdüm, gıtdüm, gördüm, didüm, bilmezdüm, işitmedüm, didüñ, idüñ, idildi, geldi, didi, gibi.

Eski Anadolu Türkçesinde -*dUK* sıfat-fiil eki daima yuvarlak ünlülü olmalıdır. Eserde de bu hususa dikkat edilmiştir. Yalnızca iki örnekte düz ünlülü kullanıldığı görülmektedir.

çekdiginüñ, itdigidür

Çalıştığımız metnin dil hususiyetleri, telif edildiği döneme uygunluk göstermektedir. Cümleler, eserin bir şiir şerhi olmasından dolayı genellikle devrik kurulmuştur. Bazı eklerin harf karşılıkları olmaksızın hareketlerle gösterildiğine eserde sıkça rastlanır.

İmla Özellikleri

Eski Anadolu Türkçesinde, Uygur imlası ve Arap-Fars imlası olmak üzere iki ayrı yazı geleneği görülmektedir. Metinde hem Uygur hem Arap-Fars imla geleneği kullanılmıştır. Özellikle ünlüler ekseriyetle harf karşılığı olmaksızın hareketlerle gösterilmiştir. Uygur imlasına göre ç ve p ünsüzleri sistematik olarak “cim” ve “be” harfleriyle gösterilmiştir.

Sonuç olarak çalıştığımız eser, dil ve imla özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşımaktadır. Bu özelliklere muhalif çok az sayıda örneğe rastlanılmıştır. Eserin, Arapçadan tercüme yoluyla şerh edilmesi ve içerik bakımından oldukça fazla terim barındırması, özellikle Arapça ve kısmen Farsça kelimelerin yoğun bir şekilde kullanılmasına sebep olmuştur.

KAYNAKLAR

- Arbak, Perihan, (1964), “Ok ve Okçuluk Hakkında Bibliyografya”, Türk Kültürü II/22, s. 134-136.
- Bir, A., Kaçar, M. ve Acar, Ş. (2005). “Ottoman distance archery, bows and arrows”, Arch. Int. d’Histoire des Sciences, 55, s. 435-457.
- Çağbayır, Y. (2007), Ötüken Türkçe sözlük C.1-5, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çetin, Altan, (2011), “Memlük Devletinde Okçuluk”, Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 9, s. 67-86.
- Durmuş, İlhami, (2008), İskitler, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- El-Cahiz, (1988), Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri (çev. Ramazan Şeşen), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Demir, Muzaffer, (2001), “İskitli Okçuların Atina’ya Getiriliş Tarihi Üzerine Yeni Bir Yorum (M.Ö. 5. Yüzyıl)”, Belleten, LXV/244, s. 905-910.
- Devellioğlu, Ferit, (2006), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Göksu, Erkan, (2015), Türk Kültüründe Silah, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- Göksu, Erkan, (2010), “Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri”, Turkish Studies, 5/2, s. 986-1011.
- Gülsevin, Gürer, (2011), Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- İzgi, Cevat (1996), “Canı Bek Han Devrinde (1342-1357) Altınordu Hanlığında Bilim Hayatı”, Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, 1996/2, s. 147-172.
- Korkmaz, Zeynep, (1995), “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C 1, Ankara.
- Köktekin, Kâzım, (2011), Eski Anadolu Türkçesi, Fenomen Yayınları, Erzurum.
- Kuşçuzade, M. (2015). “Sünnette spor”, International Journal of Science Culture and Sport, Special Issue 4, s. 396-403.
- Metin, Tülay, (2014), “Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış”, Tarih Okulu Dergisi, XVII, s. 131-153.

Mustafa Kânî Bey, (2010), *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât (Okçuluk Kitabı)* (haz. Kemal Yavuz, Mehmed Canatar), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.

Ögel, Bahaeddin, (2016), *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat, Ankara.

Öngel, Hasan Basri (2001), "Gelişim Sürecinde Erken İç Asya Türk Okçuluğu", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XX/2.

Öztürk, Jale, (2003), "Ses Değişikliği Geçiren Kelimelerin Yazı Dilindeki Eski Şekilleri", *Güneyde Kültür*, C. 14 S. 141, Antakya.

Şahin, Hatice, (2011), *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Timurtaş, Faruk Kadri, (2012), *Eski Türkiye Türkçesi*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Tulum, Mertol, (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Yönel, Gamze; Turkmen, Mutlu (2017), "Türk Kültür Yaşamında Okçuluk", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS)*, S. 55, s. 523-533.

Yücel, Ünsal, (2015), *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.